

בין פילוסודי למיצקייבץ': מדיניות ומשיחיות ברויזיוניזם הציוני בקשר של התרבות הפולנית הפולנית וויקטור לפולין*

פולין, דין נאכט און מײַנע האבן זיך צנוויפֿאָה האפְּטָן.
אהרן צ'יטלִין, אַסְטְּרֶקָה, ואָרְשָׁה 1932¹

"קשרי הגורל", "مولדת חורגת" ורגם מופת של לאומיות:
הכמיהה ל"ציון פולנית"

ב-2 בספטמבר, יום לאחר הפלישה הנאצית לאדמת פולין בليل 31 באוגוסט – 1 בספטמבר 1939, מירז' זאב ז'בוטינסקי, מנהיגה של התנועה הרויזיוניתית, לשגר ממקום מושבו בэрפת מיבראק לנישיא פולין איגנץ' משצ'יצקי (Ignacy Mościcki). בambilק הזה, שהוא מסמרק טראגי על קיצה של אשלה וראשתו של לילה אפל, הזריז ז'בוטינסקי לחזק את ידי נשיאה של הרפובליקה הפולנית על כך שצבאו – שז'בוטינסקי היה מאמן נלהב בכוחו – עומד בפני הפלוש. ימים ספורים קודם לכן לא האמין ז'בוטינסקי שלמלחמה עשויה לפרוץ; עתה, משפרצת, לא העירך נכון את יחסיו הכוונות. וכך הבהיר:

In name of Movement which years ago was among the first to
realise Poland's mission as one of world's great powers and
conceived the Providential Connection between renaissance of

* תודתי לתונה לפרופ' משה מישקיןסקי ולד"ר שלמה נצר, שהואילו לקרוא נסח ראשון של מאמר זה. העורותיהם סייעו לי להתמצא ולוא מעט בספר ההיסטוריה הפולנית המודרנית. פרופ' חנן שמרוק, פרופ' איתמר אבנאי-זהר ודר' ישראלי ברטלקרו את הנוסח הסופי העורותיהם היו לי לעוזר רב. תודה מיוחדת לגב' אלישבע וייס, שתירוגמה עברוי מהעתונות הרויזיוניתית בשפה הפולנית.

.1 פולין, הלילה שלך ושלוי / התמזגו ייחידי." שורות מתוך המיגש בין מיצקייבץ' לי. ל. פרץ במיסטריה של צ'יטלִין. ראה מאמרו של חנן שמרוק, "המגעים בין הספרות הפולנית לבין ספרות יידיש", ספרות יידיש בפולין, ירושלים תשמ"א, עמ' 275-287. המובאה בעמ' 270-271.

Jewish Palestine state and triumph of Poland, I humbly call God's blessing upon your country...²

דברים פאתיים אלה על "קשרי הגורל" הקיימים בין הנצחון של פולין לבין התהיה של ארץ-ישראל היהודית ועל היותו של הרויזיוניזם הגורם הרראשון שהכיר בשילוחתה הבינלאומית של פולין, לא היו מן השפה אל החוץ או דברי עידוד בשעת משבר. הם נתנו ביוטי לאמונה המוצקה של ז'בוטינסקי במעמדה של פולין ולצייפות של התנועה הציונית מפולין, בעיקר לאחר עלייתו לשטנון במאי 1926 של המרשל יוזף פילוסודסקי.

דברים אלה גם לא שיקפו עמדה אישית אלא את יחסם של התנועה הרויזיוניסטית כולה בפולין. יחס זה לא היה רק תוצאה של נסיבות אובייקטיביות ושיקול פוליטי חשוב, מזור ציפיה לשיתוף פעולה בתחום המדיני והפוליטי, אלא נבע מזרק הדודות عمוקה ואוטנטית עם פולין וההיסטוריה שלה, אכזובותיה וציפיותה. ופולין שהיתה מקום צמיחתו והתגבשותו של הרויזיוני זם בין שתי מלחמות העולם, המקום בו התגבשה תרבותו הפוליטית והמקום בו התנהל המאבק העיקרי על השליטה והגמניה בתנועה הציונית.³

לראה חילימ פולנים מצבא אנדרס בארצ'ישראל נתף אב"א אהימAIR, האידיאולוג הלאומי הרדי-קאלן, הרהורים על הדמיון בין הציונות והלאומית הפולנית והגיעו למסקנה כי כשלונה של הציונות נבע מכך שלא שאלה מסקיק מפולין ושלא הייתה "פולנית" די הצורך(?)

הדור של כותב הטורים האלה חונך על ברכי התרבות הרוסית או האשכנזיות. וחבל. הצד השווה בין התרבות הרוסית לתרבות האשכנזית, שתיהן הן יצירות-עם שדאגת הקיום הלאומי לא הייתה דאגתו. התרבות הרוסית היא תרבות פיליטרופית בעצם ובחשבו אחרון. האשכנזיות היא תרבות הפרט על דאגותיו ושמחותיו, בהיותם עמים שבעים במוכן הלאומי, לא עמדה דאגת קיום ושמירת הלاءם לפני יוצרו התרבות הרוסית והאשכנזית. ואם ספגנו

2. מכון ז'בוטינסקי (להלן: מ"ז), 1/2/1926. דוד ניב מזכיר את המיבור בחיל השליישי של ספרו מערכתי הארגון הצבאי הלאומי, (מל-אביב 1967, עמ' 13). אבל הוא מביא ממנו רק שורה סתמית אחת ואינו מוסר את נוסח המיבור ככל. המיבור אינו מוזכר כלל אצל הביארף של ז'בוטינסקי י.ב. שפטמן. בכל מוקהה, אין ספק שנוסח המיבור ורוחו לא היו מן השפה אל החוץ, בגל הנטיות הדראמטיות. ב"המשקיף" מ-13.9.1939 כתוב אורי צבי גrynberg, שהוא מktorם הגיג לארץ-ישראל אחרי שנמלט מווארשא דרכ' הגבול הרומיני, כי עם ישראל דומה לעם הפולני בכך שכמוו נשא "בחובו ובדמותו את הריבונות המדינית" גם בימי גלותו.

3. בשנות השולשים הפקה הציונות בפולין ל"תנועת המון" והפוליטיקה הציונית ל"פוליטי-קה של המונים", ודומה שההיסטוריה גוראה הציגות. לא נתגה דעתה די הצורך על העובדה שבין פולין לארץ-ישראל התקיימה בשנות העשרים והשושים מערכת פוליטית-ציבורית-תרבותית הטרונומית.

את הדיעות הקוסמופוליטיות הרוסית והאנוכיות האשכנזיות, הרי ספסמותיו היו לנו. חבל, חבל מאד על אשר דורנו ספג במידה מועטה את התרבות הפולנית מהמאה ה'�"ט. זאת היא תרבותו לא של האנושות, לא של האדם, אלא תרבות הלאום. גיתה, דסוטויבסקי וטולסטוי הרעילים אותנו – את הבנים לעם הנלחם בעבר הקים הלאומי, ושיקוי לעצמותינו יכול להיות ספריי המופת ומסורתיה של הספרות הפולנית.⁴

ואכן כשהופיעו זאב ז'בוטינסקי, הצעיר ובית"ר על הזירה הציונית, זהה מיד על-ידי יריביהם כתנועה ספוגה רוח פולנית רומאנטיבית ו아버지ית. הרויזיוניסטים תואר לא אחת כתנועה "פולנית רומאנטית" באופיה, שנטלה מן התרבות הפולנית דגמים של אידיאולוגיה, אותן, ככלים של התנהגות ורפרטוי אָר של דימויים ומליצות טוריות. לא רק האידיאולוגיה – גם הווichi החיים הרויזיוניסטי והלך הרוח הרויזיוני – "המנטאליות הרויזיונית", תוארו כ"פולניים רומאנטים" עד לשד העצמות. הרויזיוניסטים תואר לעיתים כמו שב艰苦 מימי הביניים הפולניים או מספרות הגיבורים הפולנית שענינה פולין ההירואית של ימי קדומים.

במאמר זה אין בכוונתי לבחון דמיון בין מודלים של התנהגות פולנית בציונות לבין דגמים אפשריים שלה בפוליטיקה, בתרבות הפולנית ובספרות הפולנית. בבדיקה זאת אף אינה בהישג ידי בשל היכרות מכל בזיקה מוצהרת. ככלומר בכוונתי לסקור את ההתבטאות הפומביות והחדיש-משמעותם במחנה הרויזיוניסטי בדבר זיקה عمוקה בין הציונות לפולין ובדבר הצורך לשאול מודלים לאומיים ותרבותיים מן המורשה הפולנית. כמו כן אסקור כמה נסיבות מוצחרים לחיקוי ולהעתקה של דגמים כאלה. השאלה האם ההצהרות אכן יצאו אל הפעל או שהן משקפות מציאות תרבותית-פולנית היא שאלה אחרת. ענייני כאן בחדשה המוצחרת, ובה בלבד.

תהליך ה"פולנייזציה" של היהודי פולין התעמק והתרחב בין שתי מלחמות העולם. יהודים רבים הפכו לפולנים בכלל ובנפש. והפכו את התרבות הפולנית לדגם על-פיו שפטו את ההוויה היהודית הקונקרטית וקבעו לעצם דמיון מופת נכספים.⁶ רקע הדברים עמדו מודעה של מצב אנאולוגי בין גורלה של פולין לבין

4. אב"א אחימאיר, "פולנים בפלשתינה", המשקית, 24.1.1941.

5. אין בכוונתי לדון כאן במצב האנאולוגי העובדתי שיש שמוצאים בין התפתחותה של פולין העצמאית לבין התפתחותו של "הבית הלאומי" (בעיית הגבולות, היחס למיעוטים אתניים-לאומיים, שאלת האינטגרציה הלאומית, המתח בין "רייאליזם" ל"אידיאליום" וכו'). כמו כן אין בכוונתי כאן לחזות המצב האנalogiy במישור המטא-היסטוריה, וזה המזאת קשיים-גורל מושפעים ותבוניות-עומק של זהות וגורל בין ההיסטוריה של פולין וגורלה לבין ההיסטוריה היהודית וגורלה.

6. תיאור כללי של תהליכי הפולנייזציה, ראה: Celia Heller, *On the Edge of*

גורלו של העם היהודי ותשתיות-עומק של פילושמיות פולנית ושל השפעת מקורות יהודים על המשיחיות הלאומית הפולנית בדרך ישירה או עקיפה ונפתלת מואוד.⁷ יש לציין כי לתוכה האקולטורו-אציה בפולין היו שתי מגמות שונות: האחת מגמה של אסימילאציה והשניה – ניסיון להעתיק את הדגם הפולני אל החברה הלאומית היהודית כדי לפרנס את התודעה הלאומית היהודית ממוקורות פולניים. חיקוי הדגם הפולני לא נועד דווקא להביא להשתקפות והתערות בחברה הפולנית תוך אובדן הזהות העצמית, אלא אדרבא: להעניק חיים ועוצמה להפריה לאומית וליחסן לאומי, כאשר החזון הרחוק, של הרויזיוניסטים לפחות, היה להגשים לאומיות יהודית לפי הדגם הפולני על אדמות ציון...

במערכות הזיקות וההשפעות שמדובר בהן כאן מילאה התרבות הלאומית הפולנית תפקיד של תרבות "מוסרת", ואילו התרבות הפוליטית הציונית, בעיקר בנוסח הרויזיוניסטי שלה, תפקיד של תרבות "קופלת".⁸ אולם כמעט כל הגופים הציוניים שהתפתחו והתגבשו בפולין לפני מלחמת-העולם הראשונה ולאחריה היו ספוגים באווירה הרומאנטייה הפולנית, שטיפה מושגים וערבים כמו "לגיונריות", "צבאות" ו"הירואיות". הם היו ספוגים מה שכינה ז'בוטינסקי

Destruction: Jews of Poland between the Two World Wars, N.Y. 1980, pp.

211–232

7. דמותו של מיצקיביץ' עומדת במרכזו נפתחויה ההשפעות האלה. על האפשרות של השקפה פרנקיסטית על מיצקיביץ', כמו גם על דמותה של פולין וייעודה בהגותו המיסטי של A.G. Duker, "Polish Frankism's Duration, from Cabalistic to Roman Catholicism and from Jewishness to Polishness", *Jewish Social Studies*, 25(1963), pp. 287–333 ביצירתו של אודם מיצקיביץ'" (דבר, 9.7.1954). מיצקיביץ' נפל בהשפעתו של המיסטיקן טוביאנסקי בשנת 1841, לאחר הפגיעה בינויהם בפאריס, וכותzáה מכך שינוי את יחסו לספרות הפולנית, ולספרות ושירה בכלל. טוביאנסקי עצמו והשע המיסטיין האפרתי לואי קלוד דה סירמרטן (L.C. de Saint-Martin, 1743–1803) שבצמו הושפע מהקבלייט הפורטוגזי מרtinש פאשקוואוליש (Martinez Pesqualis, 1722–1774). לפי סירמרטן השירה הנכואית היא שירה מודרגה, ריאושנה, היחידה שאפשר לנכונותה בשם שירה נצחית: *Literature as Prophecy, Scholarship and Marriage in Mickiewicz's Parisian Lectures*, The Hague 1959 (להלן: וינטראוב). יש דמיון רב בין השקפו של מיצקיביץ' על השירה הנכואית כפי שבאה לידי ביטוי בהרצאותיו בקורס זה פראנס אחררי פגישתו עם טוביאנסקי. בין השקפו של אורי צבי גרינברג על השירה כנhoa וכחוון, ועל המשורר כבעל חזון. גם תפיסתו הסימבולית את ההיסטוריה היהודית דומה מאוד לתפיסת ההיסטוריה שאimax לו מיצקיביץ' בשנות הארבעים – תפיסה שויקטור ויינטראוב מכנה אותה "מיוט-אליגורית", שם, עמ'. 63. וראה גם הערה 26. על התשתית המקראית בספרות הפולנית ראה בקצרה

Encyclopaedia Judaica, vol. 13, p. 749

I. Even-Zohar, "Universals of Literary contact", *Papers in Historical Poetics*, Tel-Aviv 1978, pp. 45–53 .8

"נשמה תיירה" הספוגה אוירה של "טראגיקה ורומנטיקה".⁹ הקורא איגרות ווֹמָנִיּוּ-מַסְעָ בפולין של שנות השלושים של אישים השיכים לתנועת העבודה – כאשר החווים אליה למשל לאחר פרידה בת עשור או יותר – לא ימצאו נסיבות נוטראליות ובוודאי לא גילוי קירבה נפשית לנופיה, אنسיה וההיסטוריה שלה. יחס אמביוֹוֹלָנְטִי מצוין, למשל, ב"יומן-המסע של דוד כהן", החש בפולין של אמצע שנות השלושים את פולין שהיא "נוֹף אֲרֶץ-הַרְוחַתִּי", ב"כאב הגדל של הבן, השב לבתו ואם חרגת תפשהו". הוא אכן מכנה את פולין בכינוי הרז'ונ' "מולדת חורגת".¹⁰ בולטת הרתיעה והחיה, שהוא חש כלפי האופי של פולין העצמאית: רתיעה וסלידה היוראי כפי שהצטייר, למשל, במופלאן הצבאות ומהנסין לשחרור תוריז'ה המפולחן ז'ולני (Zołnierz – חייל), ברומאים ההיסטוריים הפופולריים של הנריק סנקיבץ.¹¹

עוד בשנת 1875 כתב א.ש. ליברמן כי "הספרות הרוסית לימדה אותנו להכיר את השיאיפות הסוציאליות האירופיות, דבר שהספרות הפולנית, לצערנו הרבה, לא רצתה או לא יכולה לחתת לנו".¹² למעשה בין שתי מלחמות עולם היו לרבות הפולנית ולספרות הפולנית השפעה גם על עיצובו וערכיו של הנוער הציוני המהפכני הסוציאליסטי. למשל, הרומאן של ס. בז'ובסקי, "להבות" (Plomienie), שענינו תנועת "גָּנָּרְדָּנָּיָה וּלְיִהְיָה" בפולין הננתונה לשיטוֹן הדיכוי הצאריסטי, הותיר רושם רב על הנוער המהפכני, או כפי שכטב מתגםו לעברית בשנת 1939: "ספר זה של הוגה-הדעות והמהפכן הפולני, עשה את שיחותו העיקרית – ככל שלא ייראה הדבר מוזר – לא בתוך עצמו, אלא דווקא בקרב הנוער היהודי".¹³

אולם נראה בבירור, כי למין שנות העשרים ואילך חלה התמתנות רבה בהשפעה של האידיאולוגיה הלאומית הפולנית, ואף הלכה וגברה הרתיעה במחנה הציוני מן האופי והדמות שלבשה הלאומיות הפולנית בפולין העצמאית. וזאת להשפעות-תשתיתيات בתהווים שונים נשארו, אבל את אלה קשה לשחרר או להעיר, שהרי מדבר בהשפעות שאדם יונק מהבית, מבית הספר, מהרחוב,

9. זאב צ'בוטינסקי, "סיפור ימי", כתבים, ירושלים תש"ח, עמ' 60.

10. דוד כהן, חסד נזירים, תל אביב, תש"ז, עמ' 180.

11. ראה מאמרו של צ'בוטינסקי משנת 1919 בעקבות הופעת התרגום העברי של "באש ובחרב" בהוצאת "שטייל" בוארשא, בו הוא וואה מופת של "ספרות הפולנית" שהנוצר העברי הלאומי זוקק לה. הניל, על ספרות ואמנויות, ירושלים תש"ח, עמ' 163–165. י.ה. ברנר, לעומת זאת, הגיב בצורה מנוגדת ואופיינית ב"מולות", תרע"ט. שם כתוב כי זהו ספר "חיזוני ומטמטם", רומן נובוב של "מסורת השילוכת הפולנית", המתאים לתלמידי גימנסיה פולנית מוחלקה לשילשית ורבכית.

12. ראה מאמר ב"זפּרוֹדִי" מה-1 באוקטובר 1875, נדפס אצל משה משקינסקי (עורך) א.ש. ליברמן / כתבות ומאמרים ב"זפּרוֹדִי" 1876–1875, תל אביב 1977, עמ' 100.

13. ס. בז'ובסקי, להבות, מפולנית בנימין טנא, הוצאה הקיבוץ הארצי השומר הצעיר (שני חלקים) 1939: "לוֹי להוֹצָה העֲבָרִית" בפתח הספר.

מספרות שהיתה לחם חוקוֹ בנוורוֹיוֹ. לענייני חשובה העובדה כי בעוד שברוב המנהה הציוני חלה רתיעה והסתיגות – عمוקה – מהאידיאולוגיה הלאומית הפולנית,¹⁴ על המידה הבלתי-מציאותי שלה ועל האופי האנטישמי הבוטה והבולט שלה, הרי במחנה הרויזיוניסטי חל תהליך הפוך. הרויזיוניסטים קכובצת מיעוט ראה בלאומיות זאת דגם מופת והשראה ובקיש לאמץ אותה ולחקתה בדריכים שונים.

לפנינו פארודוכס לכארה. הרויזיוניסטים טען הרבה לתחייתה של המרבנות הלאומית היהודית מתקופת היוגנות בלבדית ומוחלתת ב מורשת הלאומית היהודית עתיקת היום, בערכיה, סמליה, גיבורייה ועלילותיה. הוא טען ל'יחידיות' של התרבות הלאומית היהודית, ממש באוטו אופן שבת טענה האידיאולוגיה הלאומית הפולנית לייחודה ולמקורה(!) אם נאמר ש'פולניה בעולם האידיאות שלה מיתה' כולה במאה השש-עשרה'¹⁵ – הרי באוטו אופן נוכל לומר כי בעולם האידיאות שלה הייתה התנועה הרויזיוניסטית "כולה בימי בית שני", וביתר דיוק – התקופה שבין מרד החשמונאים – למלחמת בר-כוכבא. מבחינה זאת התפקיד של "תקופת בית שני", בהיסטוריה היהודית היה דומה לתפקיד של

"המאה השש-עשרה" בתולדות הלאומית הפולנית.

טענתי היא כי התודעה ההיסטורית הרויזיונית שאלת – ב茂¹⁶ – דע ושלאי-במודע – מוטיבים וסמלים מתקופת "האקלים התרבותתי" של פולין על מנת שתוכל להחיקות ולהעצים ולהעניק רלווננטיות לערכיהם ולסמליהם לאומיים "מקוריים". אפשר כי דמיון באופי של הערכים והסמלים הללו היקל על הקליטה והספיגה שלהם ומכאן על השימוש בהם. מפולין נלמד כי חנוכה לאומית צריכה, למשל, גיבורים, ועל כן היה דחק Hibraismus Militantis.

14. ראה בעניין זה בהרחבה אצל ישראל אופנהיים, *תנועת החלוץ בפולין, ירושלים תשע"ב*, עמ' 12–14; 193–194; 193–194. על תפוצת הרעיונות הלגוניוניסטים ראה שם, עמ' 107, הערה 11. כן ראה Esra Mendelsöhn, *Zionism in the Jewish Community of Poland during the twenties*, Tel-Aviv 1982 יותר מאשר במסגרים מעמידים, וכי הרעיון הלאומי נשא אצל היהודי פולין אופי עמוק ואינטנסיבי יותר בשל המצב הא-נוןרמלי של קיומו וניתוקם מן המציאות. הדיאגנזה כי היהודי פולין חיים בעולם של הזיות ואשליות, כתוצאה ממצבם הא-נוןרמלי והחיפוש אחר פיצויו ויישועה, חוזרת הרבה בספרות התקופה.

Claude Backris, "Polish Tradition and the Concept of History in "Iridion", The Polish Review, Vol. VI, No. 1–2, Winter-Spring 1961, p. 135.

16. "...תרגmono את מי הח הלאומנים שלהם, את הגיבורים שלהם, לדמויות הלאומיות שלנו, וכל מה שהיה יפה ואצילי בהיסטוריה הפולנית קיבל כורה יהודית בגגערען לגאולה". דבריו אלה של אלפרד נסיג מובאים במאמרו של עוזרא מנדלבון "וילהלם פרידמן ואלפרד נסיג / התבולות ואציגות לבוב", גלעד, מאסף – תלותות יהדות פולין, כרך ב, תל אביב 1975, עמ' 101. "אתה רואה, אני עומד נפעם מגבורתם וגודלם של המכבים, בר-כוכבא ואלעזר בן-יair, אך ככלזאת זה היה לפני אלפי שנים. חסר לנו מישוח כזה

הררויזיוניסטי התפתח והתעצב בפולין הספוגה מוטיבים של רומאנטיקה לאומי, הירואים לאומי ואסכטולוגיה לאומי, הנעה בין קווטב היאוש לקוטב הציפה המשחית; בין מדיניות לאומי רדיאלית לבני חלומות גדולות ותפארת המחפשים פיצוי לדורות של השפה, דיכוי וסבל.¹⁷ ההיסטוריה, הפלני והפראת היפה ומערכות החינוך טיפחו את פולchan הגליכון הפולני ואת פולchan האבאות הפלנויות והגבוראות המנהיג. ההירואים המנוח מעלה מעבר לעוצמה הריאלית הפך לליטורגיה ולגינגוראים עמוס פאטים רטוריים. האינטלקנציה הררויזיונית-טיבת, שהיתה חנית גימנסיות פולניות ובחלה גם חנית אוניברסיטאות פולניות, הייתה פתוחה ביותר להשפעות הלזרחות הוה יותר מכל דור אחר לפניה בציוריות-היהדות בפולין, והלאומיות הפולנית בשביבה היהת גם "סביבה קרובה" וגם מעין ריאליות של דגם היסטורי יהודי המזוי בנכבי הזכרון ההיסטורי-הספרותי העומם.

על רקע זה אפנה עתה לדון בארכע פנים של התודעה המוצחרת בחוגים שונים ואצל דמויות מרכזיות בדבר הזיקה לפולין ובדבר הצורך לשאול ממנה-ערכים ודפוסי התנהגות.

ב

1. המשוררת היהודה עם המשיח
בתנועת העבודה הארץ-ישראלית היה לעתים בספרות היפה מעמד של "ספרות מגויסט". הספרות נתפסה כצריכה לחת ביטוי לערבים הלאומיים-החברתיים ו"לשיקף" את בעיות הדור והחברה. אך רק בררויזיונים ניתן למשורר מעמד

באמצע", אלה דברים שאמר אברהם אמפר, מאנשי התאים החשאים של האצ"ל בפולין, ראה אנשל שפירמן (עורך), איש שקיים את הנדר, תל-אביב תש"ב, עמ' 68 וראה גם עדות י. בר-יהודה, שם, עמ' 20. לפי זה טרומפלדור בא להויה "המשיח שבאמת" אבל אם כן, כדמות גיבור יהודי אחד, לא היה די. ראה גם תיאורו של פרידמן ב"קונטראס" משנת 1926 (!): "הופעה בולטת בחיי היהדות הפולנית וזה ההסתגלות לשולטן הפולני ולתרבות הפולנית... אל מול האנטישמיות הגלויה של החברה הפולנית, שאינה נותנת לייהודים להתקרב אליה ועל כן היהודים חיים בתור גוף נבדל, והיה הפרוץ הזה של היהתפנותו מהיר מאוד... בכל זאת היהודים הם הפולנייזטורים של חבלי הספר ולא רק בגליציה בלבד. והנה ודגמא, השלישי למא הינו-tag לאומי פולני, שאם החוגים הרדייאליים הפולניים אינם משתפים בו, בכל זאת יכולים לגונש בהרבה עיריות את התלמידים היהודיים משתפים בתהילכה, וגם מכבי האש שביעירות, אשר רובם הינם יהודים, משתתפים בתהילכות האלה ושרים את השירים הלאומיים בסביבה לא פולנית". א. פרידמן, "על החיים הציוריים של היהודים בפולין", קונטראס רעט, ד' חשוון תרפ"ג, עמ' 14-15.

על אופיה של הלאומית הפולנית, של הרומאנטיקה הפולנית ושל המשיחיות הפולנית ראה: Norman Davies, *God's Playground, A History of Poland*

מפורש של נביא וחוזה. כמו בדוגמה של הספרות הפולנית בן נתפס גם כאן המשורר כחוון, שתפקידו ויעדו להציג חזון גאולה כחזון ריאלי ובר-מיושן. יתרה מזאת, על-פי תפישה זו, תנועה לאומית אינה תנועה "שלימה" ואינה יכולה לתקוף ככוחם ללא שنمזה בתחום המשורר-החוון. מעברו של אורי צבי גrynberg מהעתנות של תנועת העבודה הארץ-ישראלית לעיתונות הרויזוניים¹⁷ טית בשלדי שנות העשרים המציג לדיקאלים הרויזוניים את "החוון" שלו, שבמידה רבה אף היה מבשרו ומוחלתו. לא רק התרחקות האידיאולוגית מתנועת העבודה הארץ-ישראלית הובילה את אורי צבי גrynberg למחנה הרויזונייסטי, אלא גם העובדה, לדעתו, שהתרבות הפוליטית הריאלית של תנועת העבודה לא יכולה לקבל ולא einz דגס של משורר-חוון מומצחר לכתה זה. אורי צבי גrynberg לא הופיע איפוא בשורות הרויזוניים כתופעה יהודית, בלתי-מודרנת ובلت-ציפורה ומרעישה. אדרבא, הוא הופיע והציגיר בקרב חוגים שונים בתנועה בכונד'מותם ואופיים של המשוררים הפולניים בעלי המעד המכבייל. הסמי-אנטיגונציה הרויזונייסטית הירה באופן זה או אחר את יצירותיהם של שלושת המשוררים "החוונים" (ואהשץ) – א. Wieszcz J. Slowacki, 1809–1855 (A. Mickiewicz, 1798–1855); י. סLOBצקי (Z. Krasinski, 1812–1859). ביצירותיהם של משוררים אלה תוארה האומה הפולנית כאומה חסרת טריטוריה, גולה מארצת, צולבה לגורלה, עומדת במרכזה בעולם, עורגת לקשר מסטי עם אדמתה, אומה העתידה להתחדש מתוך Katastrofie עולמית, בעלת תודעה של "עם משיח" החי בגעוגעים לעברו המפואר.¹⁸ אין ספק כי ניתן למצוא אותה תבנית-עומק היסטורית ואותם מוטיבים בשירתו הלאומי-המשיחית של אורי צבי גrynberg, עם כל יהודה ועוצמה המיוונית.¹⁹ אבל ענייני כאן, כאמור, לא בזיהויו של מוטיבים ושל

18. Walicki, 1981 Vol. II, Oxford (להלן: דיוויס); יעקב תלמוון, *המשיחיות המדינית / השלב הרומאנטי, תל אביב תשכ"ה*, עמ' 209; Hans Kohn, *Pan-Slavism, its History*, 227–209 and Ideology, N.Y. 1960²

19. Walicki, 1981, ראה בהבדלי הגשה המהותיים בין המשוררים הפולנים הגדולים. הבדלים מהותיים שני שהפכו אותם גם לחיקוי ולהשראה לא תמיד נתנו דעתם עליהם. מיצ'קוביץ, למשל, ראה בסלובצקי משורר חסר רוח דתית. ראה וינטראוב, עמ' 38.

הרבבה נכתב על השפעתה של השירה האקספרסיוניסטית על אורי צבי גrynberg, אולם כמודמה אין עדין בדף מאמר מוצא על המוטיבים המשותפים לו ולשרה הרומאנטי-לאומית הפולנית שעל קירבה אליה הצהיר במפורש ואשר גם קריאה ששית תגלתה את מזיאותם. ראה, למשל, שלום לינדנברום, "שרית אורי צבי גrynberg בידיש ויחס הביקורת אליה ואליו", י. פרידלנדר (עורך), אורי צבי גrynberg / מיכח מסאים על יצירותן, תל אביב תשל"ה, עמ' 242–280; דוד ווינפלד, "אוריה צבי גrynberg והפטורי זם", סימן קראאה 17–16, אפריל 1983, עמ' 344–358, העמד בעיקר על זיקתו לשירה הפולנית, שלאחר מלחמת העולם הראשונה. ב-1833 כתב מיצ'קוביץ' שפולין זוקה ל"משיח לאומי", ואחרי 1929 הרך גrynberg בעקבותיו.

תבניות ספרותיות ביצירות עצמן, אלא באידיאולוגיה המוצחרת. בדצמבר 1885 הפנה שאל פנהס רבינוביץ' (שפ"ר) קריאה ל. גורדון, שבנה מתבע המשורר ללבת בעקבות אדם מיצקייביץ', לכתוב על אסון העם היהודי ולעוזד את רוחו.²⁰ ברוח דברים אלה ממש מספר אורי צבי גринברג על שיחה שנייה לילה אחד בווארשא עט ז'בוטינסקי. זה אמר לו כי "הואיל ואין לנו אימפריה, אין אני מבקש בדומה לכך משורר מספורה של אימפריה; אלא בדומה, למשל, נגיד, לספרות של אומה שהיתה לה תנועת שחרור לאומית וכיסופים מישחיים: נגיד בדומה למיצקייביץ'".²¹

וancock, התקבלותו של אורי צבי גринברג כמשורר-חזזה בשורות המנתנה הרויזיוניסטי יוצאה אל הפועל רק במחצית הראשונה של שנות השלישיים, וגם זאת בעיקר בקרב אוטם חוגים בתנועה הרויזיוניסטית שהשकפתם הותה לאומית-רדיקאלית. בכך של אידיאות לאומיות ושל התהום עמוקה שנפערה בין התסיסה הלאומית והציפיות הלאומיות לבין הגלחתן הלכה למעשה בארץ ישראל, כמו נוצרה ציפיה גדולה ודורוכה לשירה חזונית ולפובליציטיקה חזונית, ותהליך התקבלותו של אורי צבי גrinberg כ"חווה" היה על כן מהיר ומקרך. כבר ב-1931 העניק העיתון הרויזיוניסטי "העם" לגרינברג מעמד זה של משורר-نبيיא,²² ובמרוצת שנות השלושים הפכו המשורר עצמו וחסידיו מעריציו שותפים מלאים לתהווה ולאמונה זוatta. אורי צבי גринברג ראה, כמובן, את הצינות כהנעה עממית סטטיסטית, המבטאת לא רק כסופים ערטילאי-יים, אלא צורך אובייקטיבי קונקרטי שיש לכונו לאפקטים של דינאנמיקה היסטורית גאותית; הכוונה ואת תיעשה עליידי משורר-חזזה, על-ידי מנהיג פוליטי ועל-ידי עילית פוליטית-זרחונית. לשירה החזונית נועד, לפי השקפותו, תפקיד מרכזי בעיצובה של סטטיקה זאת בהיותה הביטוי העמוק ביותר של הנפש הקולקטטיבית ובחיותה "הצופה למרחוק", בהירתי-העין ביוור. תפקידו של השירה הוא איפוא "לעורר את הרעב לחם-הנפש בהמנים ולהזין אותם מן הכלים הללו. עד לרligiozot צrisk להגיע היחס".²³ המפתח לגאולתו השלמה

20. מצוטט אצל שלמה ברימן (ערוך) אגרות מ.ל. ליליבלים ל.ל. גורדון, ירושלים תשכ"ה, עמ' 45, הערת. על מעמדו של מיצקייביץ' בתרבות הפולנית ראה O. Halecki, *A History of Poland*, London 1961, pp. 242–259: "Romantic Poland: Her poets" על אופיה של השירה הלאומי-הרוומאנטי העודית הפולנית ראה גם אצל Victor Ehrlich, *The Double Image: Concepts of the Poet in Slavic Literature*, Baltimore, 1964.

21. המשקיף, כ"חomo תש"ה (במלאת חמישה שנים למות ז'בוטינסקי).

22. ב-25.5.1931 בעקבות בחירותו של אצ"ג כמושמץ השני בראשות המועדים של הצה"ר לקובנגרט הציוני הי"ג.

23. "ביבואה של הכנסת הגדולה", קונטרס רמי"ז, כ"ב טבת, תרפ"ו; סדרן, חוברת ה/ חנון תרפ"ז.

של עם ישראל הוא – השיר!²⁴ מיצקיבי'ן וסלובצקי היו המשוררים שאלייהם הקביל גריינברג את עצמו ואות יעדו כמשורר-החווזה, ואליהם הושווה עלי-ידי מעריציו. אחד האפוסטלים הראשוניים של גריינברג, י.ה. ייבין, כתוב ב-1932: "אורן צבי גריינברג הוא משורר של מלכות ישראל הקיימת על אדמותה ממש כשם של סלובצקי היה משורר על אדמותו, למדרת שפולין נשלטה על ידי הצאר הרוסי".²⁵ מאוחר יותר השווה אותו למיצקיבי'ן. בעוד שבשירת חיבת-ציוון הפיע רעיזון השחרור הלאומי כמוטיב בלבד, כתוב, הרי בשירת גריינברג, כמו בשירתו של מיצקיבי'ן, הפרק רעיזון השחרור הלאומי ל"חוקה": ככלומר, לתוך הטוטאלי של העוד השירי.²⁶

גם גריינברג עצמו, כאמור, ראה בשלושה ה"חווים" הפולנינים – ובעיקר במצקיבי'ן – מקור להשראה ולהקלה, משום שהירח החזוני דיברה על גאולה לאומיית במושגים קוסמיים. מאוחר יותר היה נוח להסתיו לדבר עליו בעל "نبيיא" יחיד במנינו; בשנות השלישי שלושים לא ראו כל נמיות-קומה ופחתות ערך ויחד בתיאורו כמשורר-חווזה על-פי הדגם הרומאנטי-הפולני.

2. מנהיגים-היאני יוצר אומה

הدمات המשלימה את זו של המשורר-החווזה, ובמיוחד הרויזיוניסטי. גם המקדימה אותו מבחינה קרונולוגית, לימה דמותו של המדיינאי בונה האומה או אבי האומה. הרויזיונים מצא את דוגם המדיינאי שלו לא בדמותו של מנהיג מהפכן, אלא בדמותו של מנהיג שמרן, שאותו ראה כמי שביקש לבנות אומה אינטגרטיבית לאחר דורות שבהם התקיימה ללא ריבונות מדינית ולא טריטוריה

24. השיר "בטרכם כל" (לבוב, מרסי, תרצ"ג), הירדן כ"ד שבט, תרצ"ג.

25. י.ה. ייבין, "לאורך המדינה העתidea לקום", חיון העם, 14.10.1933.

26. י.ה. ייבין, "אורן צבי גריינברג, משורר מוקך", הוצאת סד', תרצ"ח, עמ' כ"ח. "מי שנולד בפולין וקרא את הספרות הפולנית לאומה מי אפשר לו להשתחרר מהזרום העוז שעשו עליו דיינדי", אם כי כמה רוחק הוא היהודי מהרויזיון וממי לא מיצקיבי'ן הקים את פולין מוחרבותיה?!" כך כתוב יעקב הורביץ ברישמה בשם "אל מול הפורקן היומי", סוזן, טבת/שבט, תרפ"ה. על מיצקיבי'ן בעברית ראה Y.A. Klausner, "Adam Mickiewicz In the Hebrew Literature of the Nineteenth Century" *Proceeding of the 5th Congress of the International Comparative Literature*: *Association*, Belgrad 1969, pp. 671–674. תרגם לעברית את "מבחן אורדון" ו"אודה לבני הגעורים". "של קרשינסקי תרגמה לעברית בתרפ"ט, ואילו "Irydion" של מיצקיבי'ן תרגם לעברית ב-1920. אצל אורן צבי גריינברג מתחאת פולין כ"אדמת מיצקיבי'ן" שהוא רוצח להעביר ממנה את "זילגה הירושלמית" לנכנען ("אימה גדולה וירח", תרפ"ג, עמ' 63). ביוגרפיה ראשונה בעברית של מיצקיבי'ן ראתה אורן בפולין בשנת 1890 והוא ספרו של ראובן אשר ברודס, אדם מיצקיבי'ן, תולדות חייו, ערכו במשוררים וייחסו לעם בני ישראל בספריו בפעולותיו, קראקה תר"ג.

מודגרת. מובן איפוא כי דמותה המופת של מדינאי כוה נמצאה גם היא בהיסטוריה הפולנית הקדומה ולא במקום אחר. היה זה דמותו של מושל יוון פילוסודסקי, מי שהוקף בחיו בפולחן גיבוריהם, שחסידי ז'בוטינסקי חיקו אותו לא פעם בתכננו ובסוגנו (בפרזה ובשרה כאחד).²⁷

פילוסודסקי הציע דגם מרכיב של מהיגנות: לוחם-מחתרת טרוריסט שהperf' למצביא של "לגיונות", ואחריך לראש מדינה. מהפכן סוציאליסטי שהperf' למדינאי לאומן שמרן; אדם שלא רק שקבע לפולין "מקום תחת המשמש" באירופה ובקש להפוך אותה לחלק מן "המערב", אלא גם מי שגילם באישיותו "הابت מולדת" אמרית ו"חיים לצרכי האומה". כך אכן תיאר ז'בוטינסקי את המדינאי הפולני בטכש אוכרה שנערך לו ליד הקתדרала הגדולה בקרקוב: בפני מסדר של נושא לפידים מאנשי בית"ר וברית-החיל, שם הישווה את פילוסודסקי לטרומפלדור.²⁸ אבל במאמר-הספר שכתחם במלאת שנה למוות כתוב – וזה אירוני לא מעט לגבי עצמו – כי יתרכזונו של פילוסודסקי על כל הדיקטוטורים الآחרים שקמו באירופה שלאחר מלחמת העולם הוא בכר שפועל בענוה ובצניעות, ללא הכרזות מפוצצות, באופן פרגמטי, בלי שטרח לנסה דוקטרינות ותיאוריות שלא ניתן לממש אותן בפועל.²⁹

פילוסודסקי סייק איפוא שלושה דגמים של מהיגר בדמות אחת: 1. הוא היה מודל של מדינאי בעל דמות האב. מי שכונן מדינה עצמאית לאומה חסרת מדינה, והביא אותה לייסודו של פוליטית אחרי דורות של פילוג פימי ותסר אין-טרגזיה. עמדו חווית מתונה, ככל פילוסודסקי לא הייתה כמובן נחלת

27. ראה למשל את שירו של ט. ויטקובסקי "אתר – לואב ז'בוטינסקי", הירדן, 16.4.1937 כדוגמא אחת לסוג שירות גיבורים זו שנכתבה על ז'בוטינסקי בעדו בחיים.

28. ז'ז'בוטינסקי נואם לפני הנעור הלאומי (מכתב מקרקוב), הירדן, 16.8.1935. גם באיז'ישראל נערך טקס אוכרה לפילוסודסקי, בין השאר נערך בביתה הנקנת הגודול בתל-אביב טקס אוכרה מטעם התאחדות עולי פולין. הארץ, 20.5.1935.

29. אב ז'בוטינסקי (אלטלנה), "afilosodsk", הירדן, 22.5.1936. קשה כמוון לטען שז'בוטינסקי הילך בעקבות פילוסודסקי בעינויו והוא לא יosisה לנסה "דוקטרינה" ו"מטרות עד" רחבות-היקף. הבירוגרפ' של ז'בוטינסקי משתבח בדברי הרוזן לוביינסקי, ראש לשכתו של הקולונל בר, שהשווה בין פילוסודסקי ו'ז'בוטינסקי-כשנים' שהיו מסוגלים לבחון דברים באופן יסודי ולהעלות רעיונות שנדראו במחילה אוטופיים, אך לאחר זמן הtagלו כרעיוונות ריאליים. לפו ביטה ז'בוטינסקי את "קו פילוסודסקי בציונות". שפטמן, שם, כרך ג, עמ' 117. בהרצאותו בכנס "מניגותם במשמעותם דמוקרטיים, בעותה משבר" (אוניברסיטת בר-אילן, נגבה, דצמבר 1983). על הנושא Josef Pilsudski and the Nation-Building in Restored interwar Poland" problematics of State-Building vis-à-vis Nation-Building in Restored interwar Poland" היישואה יוסף רוטשילד בין פילוסודסקי לדוד בן-גוריון, אבל דומה כי השוואה בין המהיג הפולני לז'בוטינסקי הortha נכהנה יותר, בעיקר בהקשר של תקופת המנדט. אין ספק כי בדומה לפילוסודסקי, כך גם ז'בוטינסקי ותגעותו ראו בבניון מוסדות המדינה את העיקר. בכל מקרה נראה כי ההקללה לשני המהיגים הציוניים ולשיטם בציונות היא הקבלה על פני השיטה.

הרויזיוניסטים בלבד.³⁰ אבל רם הרויזיוניסטים הוכיחו אותו לדמות-'מופת' מעוררת השראה, וראו את פולין בצלמו ובדמותו: "איש ברית החיל'ן" מן השורה למד גזירה-שוּהָ מפילוסטסקי על ז'בוטינסקי. מה להם [לפולנים] 'ז'ז'יך [= סבא] – כך כינו בלשון חיבה את פילוסטסקי מצדדיו הפולניים – אף לנו", כתוב אב"א אחימאיר.³¹

שנודר שז'בוטינסקי להבהיר את התמורה הקיצונית שהלה ביחסו לפולין – מיחס מסתייג מאוד כלפי שאיפות העצמאות שלה בשנות העשרה של המאה ³² ליחס של הערצה عمוקה ותחושת שותפות היסטורית – היה הסברו חז'וחולק: פולין של פילוסטסקי אינה פולין האנטיישמית שמכינווה הסתייג לפניה מלחמתה העולם הראשונה. פולין החופשית, כתוב, אינה מדינה של ה"אנדזיה", אלא מדינתו של יוזף פילוסטסקי.³³ אולם את הדברים החדר-משמעותיים ביותר אמר

ראה, למשל, יצחק גרבנובים: "הדור וגיבורו (אחרי מות פילוסטסקי)", הארץ, מאי 1935. (*הנ"ל*, מלחמות היהודי פולני, ירושלים-תל אביב תש"א) עמ' 302–316. נחום סוקולוב כתב כי "הממשלה הפולנית היא לאורה ליבראלית ולמעשה קתולית חסודה, ויראה ובראה עומד פולני אירופאי אציל, רודף שלום, נפש משלה וז'רא רומנטיקן מהפכני צבאי, איש-סתרים אלימות גאוניה, וכל המפלגה היא מдинית-פְּרִיפְּרִית כולה, פולסל היה וודואה את האלמנות, את המסתדרין ואת העממות, את כל קורי הדמיון על הגזע ומעריצה בעיקר את המדינה ואת הצבא. חסר לה לגמרי לממשלה הקרכען, מומו יונקת האנטישמיות, המתבאתת בולה בפולחן המוצא, הגוע, בחלומות ובחיות של חד לאומי פולני". "מסע לפולניה" בשנת תרצ"ד, הוצאה לאור אבי, ירושלים, תשכ"א, עמ' 318–320. קשה היה להימלט ב-1926 מן הקבלה בין המשבר בציגונות (משבר העליה הריביעית) לבין המשבר שפקד את פולין ואשר היפהכה של פילוסטסקי באח לתקון אותו, ומכאן גם לתבע מדיניות ציונית חדשה. ראה בעניין זה יצחק גרבנובים, "פילוסטסקי השמאלי", על המשמר, 2.2.1966.

אב"א אחימאיר, "מוות של יוסף צנלאסון", כתבים נבחרים, הכרך ד, תל-אביב תש"ג, עמ' .91.

ראה בעניין זה יוסף ב. שכתמן, זאב ז'בוטינסקי, הכרך א, תל-אביב תש"ג, עמ' 134–136. רשותה המאמרים בעניין זה ב"ראזוטיט": על אוטונומיה פולנית, שם, 10.5.1906; על שלטון עצמי בפולניה, שם, 19.3.1911; "בעיות פולניה והפולנים באימפריה הרוסית", שם, 2.5.1913, תגובת נגד, "על היהודים ויחסם לשאיפות הלאומיות של הפלנים", שם, 15.3.1913; "ואוגה", שם, 5.4.1913; 22.3.1913. ז'בוטינסקי ממשיךzan את העמדה הפלילו-ירידותית של המשכילים היהודיים במאה ה-19. ראה בעניין זה: ישראל ברטל, הלאי-יהודים בספרות עברית וידיש במורוז אירופה בין

השנים 1856–1914, עבודת דוקטור, ירושלים תש"א, עמ' 46.

ספר מי, שם, עמ' 84–85. חוסן של ז'בוטינסקיDAO לפולין לא נבע רק מהזהה העיוני שלו לברית-המוסדות, אלא מכך שראה בפילוסטסקי מי שינה את דמותה של פולין, הפר אותה לארץ מערבית וodemocrattית ולמדינה לאומית שהיא הדגם הקרים בויתר אויל' להשקפות הלאומית של ז'בוטינסקי עצמו. על יחסיה של הסוציאל-demokratיה היהודית ברוסיה הצעירות לעצמות פולין והקשרים הפליטיים שלה עם הffff' ראה מישקנסקי, ראשית תנועת הפועלים היהודית ברוסיה / מגמות יסוד, תל-אביב תשמ"א, עמ' 226–239.

בעניין זה לאחר מותו של המרשל ובזמן שהחלו הניסיונות לכונן בסיס לשיתופו – פעולה עם יורשו בשלטון. או ב-1937, דיבר, בהרבה צדק, על פולין בעל אי של חפש מדיני ליהודים; ארץ שבה ניתנת לציבוריות היהודית – חירות – הפעלה הפוליטית והציבורית. אך הוא גם דיבר על פולין בעל בעלת-הברית והטובה והאריאלית ביותר של הציונות.

– אשיב לכם: התוכחות ויכולת חריף עם הצייבור הפולני, מכיר אני את כל צלליה של ארץ זו וידעו אני גם את הצד השני באופיים של הפלנים; את יצירתיו של מיצקייבץ' ידעתי בעלפה כבר בהיותי בן 14. ואומר אני לכם: קיימת אצלם תפעעה היוצאה מן הכלל, שאין עוד דוגמתה, והוא – פילוסודסקי, שנות 1926. אז, בהימצא העם הפולני על עבר פרח, על שפת אותה התהום שלالية נתגלגלה לאחר שנים מספר גרמניה, באוטה שעלה קשה בא פילוסודסקי עם קבוצת תלמידיו, בא בשתקה, בלי רטוריקה; בא אדם שבודאי אינו אהוב לא את היהודים ולא את הפלנים, אבל אהוב הוא, משרות ולוחם לדבר אחד ושמו: יושה. והוא – הצליל את ארצו, השלית בה סדר ונטה בה יושר. אילו היהודי פולני, היהתי אומר: חבבי, קבוצתו של המרשל פילוסודסקי, תלמידיו הנאמנים, אלה הם בשבילכם הסיכוי האחרון למצוא בעלי-ברית ישראלים.

נודד אונכי בכל רחבי העולם, מדינה למדינה, ומקש בעלי-ברית לעניינו. יכול אני לומר לכם, שאנני רואה בעלי-ברית מתאים ומשיים יותר מכבוצה זו של תלמידי פילוסודסקי... ואין ספק בדבר, שתלמידי פילוסודסקי, האנשים העומדים עתה בראש הרפובליקה הפולנית, רצונם להעמיד נגדי עקרותיהם של הדמagogים האנטישמיים תוכנית לפתרון הוגן של שאלת היהודים בפולין.³⁴

הדברים שבו של פילוסודסקי לא היו אכן רק בחינת הערכה היסטורית או ביקטיבית, אלא בזודאי נועד לאוניהם של יורשו בשלטון. לבוארה נראה שז'יבוטינסקי האמין שימושו במדיניותו של המנהיג המת, אבל יש رجالים להנחה כי היהיב להבין שפולין עומדת בשנת 1935 בפני שיוני פוליטי מהותי. לא מעט מהסתירות בעמדותיו העקרוניות בשאלות מדיניות שונות בתקופה זו נבעו מתחשו כי האופקים הציוניים והיהודים בפולין לא יהיו עוד כפי שהיו לפני מותו של המרשל,³⁵ וכי הם מצטמצמים והולכים, מקדרים והולכים.

34. "על תוכנית האבקוואציה/", אונזער וועלט, וראשה, גליון 3(63), ערבע סוכות תרצ"ג. תרגום עברי בכרך לאומי, תש"ח, עמ' 212-217. על מדיניותם של יורשי פילוסודסקי כתוב דיוויס כי היוו מקום לא מקום ליהודים ב愿景ם של פולין (The Ozon leadership saw little place for the Jews in their vision of Polish national unity".

35. ראה בהרחבה בעניין זה במאקרו של עמנואל מלצר, מאבק מדיני במלכודת / היהודי פולין 1939-1935, תל-אביב 1982 (להלן: מלצר).

2. פילוסודסקי היה אב-טיפוס של מנהיג מחתרת טרוריסטי שהפרק להיות מצביא של לגיונות³⁶ צבא סדר. נראה כי השימוש בדגם זה והפיקתו של פילוסודסקי למסמלו שימשו בעיקר את החוגים הרדייאליים בבית"ר ואחר-כך את אנשי האצ"ל, שביקשו לעerrer על תפיסתו המדינית של ז'בוטינסקי במשמעות-לשון היסטוריות הקרובות לו. כך יראו לעerrer על הנחותיו של ז'בוטינסקי בעיקר בעורת שמו ופעלו של גראיבאൾ, אך השתמשו גם בפילוסודסקי כאב-טיפוס של דמות המנהיג בעל שני הפנים. הוא היה מנהיג שפועל לפי "החוק הפנימי", הוא חוק השחרור הלאומי, תוך שינוי קיצוני של האמצעים בהתאם לנسبות המשנות. אין איפוא ניגוד בלתי מתיישב, כתענה ז'בוטינסקי, טענו הם, בין פעולות טרור לבין מנהיגות של "גדוד עברי"; אלן הונת' ורוועת באוטו מאבק, ז'בוטינסקי נקרא גם הוא לבחור עתה בצד השני של דמותו.

וזגמא לבך: הטרוריסט פילוסודסקי, המתנקש "ההרסני" בחתנת הרכבת בבייז'אני נעשה, מבלי לשנות את אופיו, לפילוסודסקי, הבונה הגדול של המדינה הפולנית המשוחררת ולמחוקק את חוקת-המדינה שלה. אבל כאן עתה הוא לא היה עבריין, אלא יויאלי; בחוקת-האדנות של מולדתו.³⁷

אין פלא שהיה אלה בראשונה אנשי "ברית הבריונים". שהציבו על כפל-הדמות של פילוסודסקי: "מן ההכרת, של מהומות-השחרור של אומות-העולם תשמשנה לנו משל. חילוי פילוסודסקי יכולם לשמש לנו סמל", קבע אחימאיר בנאום פומבי בווארשה ב-1936.³⁸ גליונות "בחרב" של הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל פירסמו בהמשך סידרה על קורות חייו של פילוסודסקי בשם "מחיה מהפכנים גדולים", שתיארה אותו כדמות-מופת של מנהיג שיזע לחום במחתרת ולעשות בטרור (אנטי רוסי), ואחר-כך ידע להניג לגיון סדר.³⁹ אם להביא עוד דוגמא אחת מני רכבות, נזכיר את "הטירבונה Narodowa" (הטירה הלאומית = Narodowa) (Tribuna Narodowa) עיתון הצה"ר בשפה הפולנית בעריכתו של הד"ר אין (מנחם) באדר, שפירסם ב-11.8.1939 תמונה גדולה של המרשל בעמודו הראשון

36. דומה כי רק בשל השראת הלגיון הפולני-יכלה השירה הלאומית ההרוויזיונית להשתמש ללא קושי ב"légiون" כמושיב שגור, אף שבdatum ההיסטורי של תקופת בית שני לגיונות הם לגיוניותה של רומא; שר מרנת 1797 שהפרק להמנון הלאומי ברפובליקה הפולנית מדבר על "פולין שלא אבדה" ועל שחרור פולין בגבולות שמעבר לויסלה. גם כאן נמצא לא מבוטל לחזנות על הלגיונות והיהודים המשחררים את ארץ-ישראל עד הגבולות הקדומים שלה.

37. יה. ייבין, אורן צבי גריינברג, משורר מחוקק, שם, עמ' ע"ז.

38. המשקיף, 12.7.1936, וראה גם המאמר "לוחמי חירות", משאות, ירושלים, ב' בשבט תרצ"ט, עמ' 11-12.

39. בחרב (סתטניל), בחוברת לא תאריך אחרי אוגוסט 1940 ואחר-כך בשפט תש"א, אדר תש"א, ניסן תש"א.

40 ברכות קבוצה מתוך הbrigade הראשונה של פילוסודסקי לרב ראשון אל מעבר לגבול וכותב על אוזות "לקת השהה באוגוסט",(Clomer, לקחו של אותו יום שבו יצאה

אבל בכר לא הסתיים אימוץ הלקח מקורות חייו ומミשנתו של פילוסודקי. ארונותית העובדה כי-בעוד ז'בוטינסקי שיבח את המרשל על היותו מנהיג חסר דוקטרינה, הנה החוגים הרדייקליים באצל' ביקשו לשאוב מלאו-חופניים מאמרות המרשל, סיסמות ועקרונות-פעולה כליאים שניתן ליישם בארץ. ישראל רפלון,

העמדן הראשון של העיתון: יוסוף פילוסטסקי / כיצד מחנכים למלחת שחרור לאומית? ⁴¹ – הובאו במרקז
קבוצת שדרן באצ"ל קודם לפילוג, ב-29 ביולי 1939, האמרות – "מתוך כתבי
האט"ל בשפה הפולנית, פירסם בגלוונו מן ה-11.9.1938ckett מאמרותיו Polityka Walki" (Czynnej). האמרות הללו תורגמו גם בעיתון החד-פערמי "אמר לעם" של פילוסטסקי בשם "הפוליטיקה של המלחמה המשעית" (Jerusolima Wyzowolna = "ירושלים המשוחררת" – ירושלים ויזולנה) (Jerusolima Wyzowolna = "ירושלים המשוחררת" – ירושלים ויזולנה)

* בדה שושופ ביום חמימים שערכו היום יחנו אם חנוכת-הברכה שלם:

רב בעמיה – מילון עברי-ערבי, תרגום ועיבוד של מילון עברי-ערבי של דוד קפלן, ירושלים, 1990.

★ אבל נשים לב לעובדה: לא תהיה אידיאל מدني, לא תהיה סיסמה בעולם, שלא דנו אותה מלתחילה לגנאי; ותמיד אנו רואים, אותו היכיון דוקא, שומחabil בינו בלמי אהונדים בירמר – גם שニצחן.

* כרך היה גם גורלה של הסיסמה על התקוממות מוינוינה. ביום היא נחשבת לאוטופיה; אחר-כך TABOA המלחמה המזוינית – ותחלוף, ואנו יזכיר אותה בעודבגה – אונומם בגאושים עצם בדורים רבים את הסיסמה הזאת.

* שום צירוף בריאא לא יוביל לשאת. מבליל שיחיה מובן להתגנות נמרצת.

ב-6 באוגוסט נתקל הכוח הפולני הקטן בסירור רוסי, שהזעף אותו חורה לאgalitzia.

כתב פילוסטקי רוא אויר בערך המלחמה: (collected writings), vol. 10 Warsaw 1937-1938; D.R. Gillie (ed.), Joseph Pilsudski, *The Memories of a Polish Revolutioner and Soldier*, London, 1931; W.F. Reddaway, *Marshal P.*, London 1931; M.K. Dziewanowski, J.P. An

ראה גם: יוזף פילוסודסקי, דעה. *European Federalist, 1918–1922*, Stanford, 1969.

ערשטר מאראשל פון פילון, אין ליכט פון שטימען אונז וכורנוט פון איינען, ואורשא צייטשטימען, 1935. שורץ פנחס, יוועץ פילוסודסקי, זיין באציגונג צו דעריך יידז'רראגען און זיין קאמך קעגן ("בונד") (1905-1893). ווארשען זיוף פילוסודסקי, קרבוטה

הראשונים, תרצ"ג. י. שרubsובקן, מושל יוספ פילוסטוק, תרצ"ה. ב-1935 כתבו של פילוסטוק לארמנית עם הקדמה של הרמן גירינג שכותב בהנימין הפולני Josef Piluski. *Erinnerungen und Dokumente: Meine Ersten Jahre*

Kämpfe, "Mannermacher Geschichte", Essen 1933

לשלטון של ליסטים הנתמכים על-ידי ממשלה – או ממשלה הנתמכת על-ידי ליסטים.

* ככל שנמהר לחת ל'עצמנו דין-וחשבון שמן המצב הנוכחי אין מוצא אחר מחוץ למלחמה מזוינית – כן ייטב לנו.

* כמעט לכל תנועת מריה עממית קדמו במשך זמן ממושך תעודות שונות באזורות הפגנות, התנגשויות קטנות וטכסוכים, שהיו בעות ובעונה אחת גם תוצאה וגם סיבה לייצור אווירה והלדרות מיוחדות; שמכשיר חוג אוכלוסטם, שהלך והתרחב מפעם לפעם לkrarat המלחמה.

לא ייפא איפוא כי מתוך אנלוגיה זו, שהופנמה עמוקות בתודעה ההיסטורית, בא ד"ר שיב (אלדד) כאשר כתב על חוסר היוזמה, לדעתו, של אנשי האצ"ל והלהי"ר בירושלים לכיבוש העיר העתיקה גם בגין הדסמת ממשלה ישראל, כי "אנו חניכי פולין הפילוסודקאים שכחנו זאת"; כמובן, לא ידעו לפחות כפי שפעל הגנרל ז'ליגובסקי (Zeligowski) בווילנה בשנת 1920.⁴²

3. פילוסודקי סימל דמות של מנהיג שעבר מהמחנה הסוציאלייסטי המהפכני אל המחנה "הלאומי הפטריוטי" לאחר שירד מן הרכבת הסוציאלייסטי "בתחנת מולדת". גם בענין זה סימל בעניין הרזוייניסטים מהיגר שאינטגרציה הלאומית הייתה חשובה בעיניו פי כמה מאידיאולוגיה חברתיות מעמדית ומאנטנציאונאליזם.

3. לינוי / מאבק מווניין / מחרתת טרוּהָן – מלחמתה הגדולה והעמוקה ביותר על תודעה ההיסטורית והפוליטית של הרזוייניזם יצר כמודעה המתמחה בין אותן ומיתוס הצבאות המארגנות, רעיונות הכיבוש והמלחמה המזוינה לשחרור לאומי באמצעות של לגיונות צבא סדירים (ואף בשיתוף עם עצמה בעלת-ברית) בין אותן ומיתוס הטרוריסטי המהפכן והפראקסיס של מחרתת פוליטית טרוריסטית.

כאמור, גילה רוב רובה של התנועה הציונית רתיעה מפולחן הצבאות ומפולחן החיל בפולין הפילוסודקאי, בצד הסתייגות عمוקה ביותר מן המימד הרומאנטי והמשיחי בלאותיות הפולנית ומהగילויים הפוליטיים האקטואליים שלו. הרבה מן המלחמות הצבאיות הזאת נראה שטхи, חיוני, ובעיקר לא ריאלי. תנועת העבודה הציונית – ולא רק היא – לא הייתה יכולה לראות עצמא ובחערצת הצבא את הגורם המרכזי והinantגרטיבי העתידי של החברה היהודית החדשה, אולם היתה בצלבירות יהודית בפולין הערכה לאגדת הלגיון הפולני מימי המלחמות הנאפוליאוניות ואחר-כך מימי המרד הפולני של שנת 1830/31.⁴³

42. ישראל אלדד, משור ראשון, תל-אביב תש"ג, עמ' שמא.

43. דוד כהן, שם, עמ' 182–183 מתאר את הרתיעה העמוקה מהמיוגש עם האילויים החיזוניים של הצבאות הממוגחות, באנטישמיות תוקפנית. ראה גם אצל דייוויס,

אולם רק הרויזיוניסטים, ובעיקר אנשי בית"ר, ברית-ההצטייל ואחר-כך האצ"ל, הם שאימצו לעצמם את המיתוס והאותס הוה כחלק מההיסטוריה הפלותית והאידיאולוגית וראו בהם מקור לחקוי ולמיושם גם בהוויה הציונית. ניתן אף לומר כי לפניו כאן מקרה טיפוסי של "קבוצת מיעוט תלויה" (dependent group) השואפת לחוקות ולאמצן גורמות מסוימות הנראות לה מרכזיות בסביבה שלה, תוך שהיא מפרישה בחקוי גם לעומת הסביבה, וביתר תוקף בודאי ביחס לנשיבות קיומה באוטו-מקום ובאותו זמן.

פולין הייתה הטריטוריה היחידה שבה יכול בית"ר וברית-ההצטייל (שנוסדה ב-1932)>Create an argumenton של חיילים יהודים משוחררים מהצבא הפולני והסתנפה לצה"ר) למש להלה מעשה את רעיון הצבאות של ז'בוטינסקי. אין הכוונה כמובן לאירגון צבאי ולאימונים צבאים-סדרים, אלא ליצירת מסגרות סמי-צבאיות, המקפידות בעיקר על דבר עלי גינוי הטקסיות הצבאית. הצבאות הזרת נפתחה על ידי ז'בוטינסקי כחלק מתהליך חינוכי התרבות, שתכליתו העיקרית הייתה לשנות את דמותו ואת מהותו הפנימית של האדם היהודי הגלותי במוגמה להכשירו להיות איש צבא-סדר לעתיד לבוא. רק להלכה היו קייני (תאי) בית"ר אמרים לחיות גרענים לגיוס מגויים לגדודים. עברים חדשים – לכשיקומו וכלשיקראו אל הדגל ללחום שם אל שכם עם בריטניה. אבל ענייני האגף הרדיקאלי ברויזיוניזם בשנות השולשים נפתחה הפעילות הסמי-צבאית הזאת של בית"ר ושל ברית-ההצטייל כגילוי העמק, ביוור – של התסיסה הלאומית-משיחית העממית היהודית בפולין. צבירות כוח צבאי לא נתפסה במושגים פרגמטיים-תכלתיים. אלא – במושגים מטא-היסטוריים ואס-אקטואלוגיים, וכך נוצר פער עצום בין הרטוריקה הצבאית האס-אקטואלוגית לבין הכוח המשמי והאפשרויות בפועל. כך, למשל, כתוב אורי צבי גרינברג אחרי כינוס של אנשי ברית-ההצטייל בווארשה בנובמבר 1938, כי "כבר יש לנו בהצה"ר ובבית"ר כאן בפולין אותו יסוד טרומפלורי, שהתנוועה המשיחית שלנו זוקה לו – אלמנת כזו אפשר להציגו בשליל אימפריה שתרצה בנו בתור פארטן... הנה השגה: אנו יכולים לבוא בפני פורום של מלכות מעונינות ולדבר ברורות ולהראות גלוויות: מה אנו ומה יכולתנו. קללה לאותו צד, שיעמוד בראש העם ולא יישג את רגעה-נס, את צו-השעה ההגוני".⁴⁴ לעומת זאת השירה החוננית שלו אין מדובר כאן ב"לגיונות ברוכובא" היוצאים למלחמה-מרד נגד

"Wojsko: The Military Tradition" פרידמן ואלפרד נוטיג', גלעד, שם. א. אייזנבק, "תוכנית הלגionario היהודי של המשורר אדם מיצקויז", שם, כרך דה, תש"ט, עמ' 89–79; נ.מ. גלבה, "יהודים ומרד פולין בשנות 1831–1830", מצודה, לונדון, ספר שביעי, תש"ד, עמ' 280–244. בעיתונות הבית"רית תורגמו נובלות קארות מתוך קובץ בשם "Gloria Victis" שעוניין קורות הלגionario הפולני ומעש גבורתו.

.44. א.צ. גרינברג, "ארץ-ישראל באש ובפumoיה האלים שלנו", הירדן, 15.11.1938

"הכובש הבריטי", אלא לגליזנות נסוח פולין הנלחמים לצידה של בריטניה (או לצידה של מעצמה מעוניינת אחרת) בנסיבות בינלאומיות רצויות, על מנת להשיג בסופו של דבר את ההישג המדייני הנשאף. הרטוריקה האסכאטולוגית, על רקע הפולני, היא שהפכה את מיסדרי ברית-החיל והצה"ר עברי פולין ועיירותיה לגודוי צבא עברים המוכנים להציף למלחמה או לפחות להוות אבן-מישקל על כפות המאזניים הבינלאומיות!

כך גם, חמישה שנים קודם לכן, כתב אורן צבי גリンברג על "הן הגיסות" של ברית-החיל ועל כך שהיא ברית עממית המعمידה את יהדות פולין השוקעת "בمول מלכות"⁴⁵ ואשר ממנה עולה "ריח הפסופם להיואות כמו מכובשי-כנען הקדמונים.

אין צורך לומר כי בעיני יריביה ומקרים של התנועה הרוויזיוניסטית מכל אגפי התנועה הציונית הייתה הפעילות הסמי-צבאית הזאת על טקסטיה וגיוניה החיצוניים מעין "משחק בצלבות" וトルא, מישחק הנוטן את הביטוי המוחשי המובהק ביותר לאופיה ולמהותה כתנועה המבטאת אולי צורף פנימי אונטני של ציבורות יהודית גדולה, אבל ממש גיסא, מבטה גם חוסר ريالום קיזוני. בז'גורין, היריב הקשה והנוקשה ביותר של הרוויזיוניסטים, שיצא נגדם, לדבריו, ל"מסע צלב" בפולין ב-1933, לא היסס לתראר את אנשי ברית-החיל אלמנטים של העולם התיכון ("אונטרוולט") היהודי בפולין.⁴⁶ הרוויזיוניסטים נתקפ לא רק כמו שמעודד את יצירתו, או כיוצרו של עולם פיקטיבי של צבאות נוטח ציוני של עולם הצבאות הדמוני הפולני – אלא גם כביטויו וסימפתומם למצבה הטראגי של יהדות פולין הנאהות בעולם מיתולוגי פיקטיבי זה כברesh הילדה מן הממציאות הקשה ומחוסרת הסיכוי לשינוי יסודי כולל. וכך כתוב נחום סוקולוב מסעיו בפולין בשנת תרצ"ז:

אבל כל אומה ולשון הרי צד זה לכואורה אינו אלא טיפול לחיזיון ההיסטורי, עיקרי למשהו המצווי ועובד בקשר אריגוני ומהותי עם מציאות של ממש, עם ארץ שהעם יושב בה, עם הגנת המולדת, עם האפשרות והיכולת של שודה מלכמת ומערכה. ואילו אצלנו הרי כל הדברים האלה הם "הוקוס-פקוס". הרי לא יעלה על דעת איש, שבויים מן הימים עלה נעליה ונילחם בגליוון והבריטניה, בעולם הערבי, באיסלם... בפולני ובאלמוני. והוא הוא הדבר המשורך המגירה Credo quia absurdum: אני מאמין לפví שזה בלתי מתקבל על הדעת) וכאן בא אמונה-הפתאים המסייעת: כאן בא הפלון האישית התפל

45. הניל, "מצב מלחמה בתקופת מלחנהו", *חו"ת העם*, 1.11.1933.

46. דוד בז'גורין, אגרות, כרך שלישי, תל-אביב 1974 עמ' 261 הכותב על "הרובייסטים" של ברית-החיל כעל "המן נבער שאין לו עלי-פירוב שיות לציוויתו, ולא מעתים בתוכו אלמנטים מהאונטרוולט, גנבים וסוחרי נשימות..." אין צורך לומר כי הדמיון של אנשי ברית-החיל בספרות התנועה הרוויזיוניסטית שונה מהקצת אל הקצה!

המכריע. אגדות מפתיעות ומוזלאות ביותר נפוצות ברכבים על גאונ' מצבאים, ועל ההצלחות האסטרטגיים הנפוליאוניים של אדם, שפק רב בדבר אם עמד פעם בימי חייו באש הקרב ואם הריח מימי ייח של אבן שריפה. באה לעולם שבתיצבאות חדשה, או מוטב שנאמר: פרנסיות חדשה (צורה הפולנית המאוחרת של חיזיון זה) עלידי הקונספירציה סמנינה, הולחים את לב הנערום עליידי מסתורין. מיליטריסטים עם עליונים ותחזונים, ועלינו עליונים, ומשמעת, מתחילה בדמות האספרט ולובשו... ובוסף נתגלתה בדמות ההולכת ומתבהרת יותר ויתר של צבא קומי. המיליטריזציה, אינה מסתפקת בתהlocות וב策ידות ובಚזרות ודגולים וכיוצא באלה, מחוות ראה ועשויים מגוחים של שגעון הגדלות של دونקיישות בלבד, אלא חודר ותקף גם את כל הארגון הפנימי שלו...⁴⁷

ז'ובטינסקי עצמו לא האמין כמובן אי-פעם כי יתרונו נסבות היסטוריות שהבן יעדו לגינוי יהודים מפולין לעבר ארץ-ישראל כדי לכובש אותה בנוסח חזיונו של יעקב פרנק. הצבאות היהת עבורי, כאמור, בעיקר ערך מהן, ולא פחות מכך נתפסה עליידי הפעילות המיע'צבאיות במולין בתחום מהמאבק הפוליטי והאידיאולוגי שהנהל על כיבושו של "הרחוב היהודי-ציוני" בפולין. אבל בלי משים أولי הכספי-הכין כך את הרקע לקראת התפתחות השפהעה והדאגה בגילוייה גם אותו. הרדייאליום הרוויזיונייסטי, שהעמיק והתעצם מן שנת 1936 – מתוך שלילוב גורמים רכים ובערך המאורעות הפוליטיים בארכ'-ישראל והתרומות המדיניות של ממשלה פולין לפני היהודים – חש גם הוא את הפער המתהרב והולך בין האתוס והmittos לבין המעש, והוא זה שביקש להוציא מסקנות "מהפכניות" מן המצב.

כיסוד הפעולות הזאת נשאר אותו מניע שטוקולוב עמד עלייו. היטוב: הרצון לזכות באוזן קשבת אצל שלטונות פולין עליידי דיבור בסיסמות קרובות ומוכרות השאלות מאוצר הסיסמות הלאומיות הפולניות – לא סוציאליזם ולא קונסטרוקטיביזם, אלא ריבונות לאומית מלאה ומשמעות. כתוב סטוקולוב בעניין זה:

מדיניות של ידידות מצד פולני ולפולין היא בחינת צורך והכרה לנו. אולם התהנפות למגמות ולנטיות מיליטריסטיות פולניות, הניסיון לנצל את המסתורית הפולנית של הלגיונרים בדור האחרון (ואף של שנות הארבעים של המאה האחרונה עם מיצקייביץ' ועוד ועוד) ולהתחבב עליידי כך – הרי הוא מעשה להטים פסול מבחינה מוסרית ומסוכן מבחינה מעשית, מעשה הלקוח מגני ההתבולות, וזה יביא את התנועה היהא בסופה לידי פשיטה רgel גמורה.⁴⁸

.47. סטוקולוב, שם, עמ' 256.

.48. שם, עמ' 267.

שוב ושוב נמצא בעיתונות הרויזיוניסטית בידיש, בפולנית וב עברית מרבאות מתחוקה השירה הפטריאוטית הפולנית ושימוש אינטנסיבי גובר והולך בסיסמאות של "מלחתה שחרור לאומי" ושל "מאבק מזוין", ורטוריקה לאמתת המחפתת תחליף ומקבילה יהודית לגיבורתה הלאומית של פולין. העם היהודי, נכתב למשל במאמר אחד באפריל 1938, מזכה ומיחל בקרב גרונוולד שלו.⁴⁹

ובוטינסקי אכן המtin לשעת-הקשר הבינלאומי שבה יכול לחדש את רעיון הגודדים, והפעילות החינוכית בבית"ר הייתה, לפי השקתו, פועלות השרה ושמירה של רעיון הגודדים על "אש קטנה" עד בוא הרגע המתאים להפיח אותה. לא כך התפתחו "התאים החשאיים" של האצל' בbij' וצידה, בפולין לאחר 1937. ⁵⁰ תאים חשאים אלה נטלו מן המסורת הפולנית הפולנית שני יסודות נוגדים, ובאופן זה קבעו גם את קו התפתחותם וגם את המתח האימננטי בין האידיאולוגיה והסימאות שליהם לבין הפראקסים הפוליטיים המחרתתי שלהם. אנשי האצל' בפולין דיברו על הקשרת גודדי צבא סדרים שייעברו בדרך הים לארץ-ישראל כדי להשתף בה במאבק לשחרור מזוין. מילא היהת התמונה ההיסטורית שלהם מעוגנת בדגם של "הפלישה מן הים" וביטתה הנחה – נcona – כי כוחו של האצל' בארץ-ישראל (כמו אולי כוחו של היישוב כולו) אין בו די לניהול "מלחמות כיבוש". הרטוריקה והאידיאולוגיה דיברו איפוא באמצעות לשון 'מלחמותיות', ואך תוכננו להלכה תוכניות שונות שנעודו לאפשר אתימושו של רעיון זהה.⁵¹ למעשה התפתח האצל' במחתרת טרור מהפכנית לכל'

49. יאן מטייקו (1838–1893), הצייר הלאומי הפולני שהתרשם בצייריו על מאורעות מההיסטוריה של פולין; קרב גרונוולד (טננברג) הוא הקרב בשנת 1410, בין הפלנים לאבירי המסדר הטוטוני. פופולרי ביותר באסיפות רוויזיוניסטיות היה שירה הפטריאוטית של המשוררת מריה קוונוגניצקה "רויטה", הפוחת בימים "לא ניתן את האדמה, כי היא המולדת".

50. בניין זה אין זו במאמר "אבי המרד, לבחינת המושג, אלגורי ותפקודיו בהיסטוריה של הרויזיוניזם", מלאת / מחקרים האוניברסיטה הפתוחה בתולדות עם ישראל ותרבותו, 1985. ראה דוד ניב, מראות הארגון הצבאי הלאומי (להלן: ניב), חלק שלישי עט' 196–193: שלמה לב-עם, במאק ובמדרכ, תל-אביב 1978, עמ' 102–101; עמנואל מלצר, שם, עמ' 969–975, 162, 334–337; ספר חולות ההגנה, כרך ב, חלק שני, 1964, עמ' 975–969, נתן ילין מор, לוחמי חירות ישראל, חיפה 1974, עמ' 45–53; אליהו לנגן, ספרו של מפקד אלטנה, תל-אביב 1974, עמ' 46–51. באחרונה הביא יעקב איליאב בספריו "מכוקש" (תל-אביב 1983) תיאור רחוב הקורסים בפולין ושל השפעת הרטוריקה – המהפכנית הפולנית ווגם "מלחמות השחרור" הפולנית על אנשי "התאים החשאיים" של האצל' בשנת 1939. כאן מזכיר בהשפעה שירה באמצעות אימונים צבאיים והרצאות אידיאולוגיות. המחבר אף מספר כאלו חשו המדריכים הפולניים הדזנות עמוקה עם אנשי האצל' ומאמכם. אין צורך לומר כי גם כאן נhapus המחבר להיסטוריה פקטיבית יותר מאשר להיסטוריה ריאלית, וגם כעבור מעלה מרבעים שנה אינו מבחין בין רטוריקה ודגם ההיסטורי מואמן לבין אפשרויות בפועל. שם, עמ' 82–88.

51. ראה מאמרי, לעיל.

דבר, ולמן 1937 טיפח לא רק את הפראקסיס של איגרון מחרתת קונספирטיבי (ובמידה גוברת והולכת גם אוטונומי, וריבוני לעצמו) אלא אף את האתוס של המחרתת.

התפתחותם של "התאים החשאים" נועתה ביל ספק בהשתראת המסורת הפולנית הפלנית בת הדור. ממנה נלמד כי לצד הלגיון הסדר (האיגרונים הלגאלים) יכול – וצריכה – לקום זרוע מהפכנית חשאית. כך לצד הלגיון הסדר הוקם "האיגרון הלאומי הפולני" כזרע פוליטית, ו"האיגרון הצבאי הפולני" (Polska Organizacja Wojskowa) כזרע חשאית, שהתקיימה גם לאחר שהלגיון התפרק. נראה איפוא כי נכוון היה לומר שאנשי "התאים החשאים" לא יכולים לשאול מ"דגם בית שני" מסורת של טרור ושאלו, איזה במודע מסורת ה- P.P.S. וה- Gojówscy, "האיגרון הקרבי" שלהם, תוך אימוץ התקטיות המהפכנית של "המעש המוינו" (czyz zbrojny).

העובדת שבhogi השלטון בפולין ישבו ותיקי הלגיון הקלה על אנשי האצ"ל למצוין קשבה במיניסטרונים שונים ובhogi הצבא. ב策מרת הפולנית הייתה אהדה רבה לטייסמאות על "מלחמת שחרור לאומית" ו"מלחמת מחרתת" יותר מאשר להקשה בkopfschoten.⁵² יש כאן, ציריך לומר, הפרזה רבה, שהרי גם אנשי האצ"ל, ובלי שהחליפו "קשה בkopfschoten" ברטוריקה לאומנית בנוסח פולני. את הזיקה וההזהות העמוקים ביותר לפולין האומנית נתנו עשרים וחמשה גלינוגות ה"ירולימה וויזולנה" שהופיעו בווארשא בין ספטמבר 1938 למאי 1939. תחילת היה שמו של בטאון hogi האצ"ל אמרו להיות "בטאון המאבק המוינו למניין יהודים". ססמהו הייתה "צבא מלכות ישראל בחיל" וכorthatta המשינה שלו הייתה "כתבעת למאבק על ארץ־ישראל" (pismo poswieccone spwawie walki o palestyne). הייתה זאת הגב, איליה שטרסמן (לוביינסקי) שהקימה בווארשא "סלון" של יהודים מקרוב האינטלקטואלית והרוודית הפולנית המתבוללת שהפכו לאוהדי האצ"ל ולמתוחדים ביניהם לבין־חוגים שונים בשלטון, היא גם זו שניסתה את סיסמת האצ"ל "רך קר" כתרגם ישיר של סיסמת הלגיון Tylko Tak (טילקו טק) ועל שער הבטאון הזה הופיע לראשונה סמלו של האצ"ל: מפת ארץ־ישראל משני עבריו הירדן כSID אוחזת ברובה במרכזו.⁵³

לא רק תיאוריות הפראקסיס המהפכני – גם האתוס – שואב מעינות האתוס

52. ראה מאמריו בחוברת שראתה אויר בשבעת תש"ד ונdfsvo ב"לוחמי חרות ישראל" כתבים א, עמ' 391–371 ובუיק הרשימה "בווארשא – בין גוים ליהודים", עמ' 389–390. ראה גם ניב, כרך ב, 1975², עמ' 208.

53. ראה קובץ העדויות והוכנות ספר איליה לוביינסקי (שטרסמן), תל אביב 1960. לעניין זה ראה גם חילופי הדברים בין יוסף והבי, "תולדות האצ"ל בגלות פולין", האומה 64, ספטמבר 1981, עמ' 202–398; תגבורת מארק קאנן, שם, מס' 68, עמ' 431–430 ועדותו של מרדי סטרלייז, שם, מס' 67/68, מאי 1982, עמ' 143–142.

המהפכני הפולני. בשיריו אברהם שטרן, למשל, נמצאו מוטיבים מרכזיים של השירה והפרוזה הפולנית המפזרים את אותן המחרתת המהפכנית. אלה הם מוטיבים של "ימים של רעב, קור ונדודים... חוסר אמון, פחד וקנאה", של "חיה הכלב של לוחם המחרתת";⁵⁴ מוטיבים של "אנשי המחרתת" האלמוניים שהם "אנשים ללא שם", החילימ האלמוניים של המהפכה, "העבדים האצילים של ההורות", שאין להם אב ואם מלבד הרובה, הרימון, וכד';⁵⁵ מוטיבים המפזרים את המות והקורבן המרפדים את דרכ הגאולה ותהליכי העולם של הגיבור הלאומי היגואל.⁵⁶ מוטיבים אלה נקלטו לאחר מכן בארץ-ישראל של שנות הארבעים, מנוקקים מרקעם ומהקשרם, כמוטיבים "מקוריים" בעלי תפקיד רב בחיבות ביצירת העולם ההדוק והחשוך של המחרתת, בני תחרות ובני תחולפה לאთוס ו"מיטוס" הגיבור הציוני ששלט בציונות הציונית בארץ, הגיבור החולון.

4. ההורות עם פולין. מדינה לאומית והאוריאנטציה הפולנית

של הצהיר והאצל'

זיקה רוחנית-תרבותית עמוקה זאת לא הייתה רק בבחינת תשתיות שהולידה מכך ערכיהם לאומניים-היראים אוטנטיים, ובכך מלאה תפקיד של מיילד ומתוויר בתקופת-יבiniumים קצרה עד שהמערכת התרבותית העצמית ייכלה לספק את עצמה מtower עצמה. היא הייתה גם תשתיית ליחס של תמייכה לאיסיג במדיניות הפולנית והבסיס לאוריינטציה הפולנית של הצהיר ושל האצל – שלבשו פנים שונים.

פולין הציגירה בעיני הרויזיוניסטים כדרך שהציגירה בעיני הלאומנים הפולניים: מדינה לאומית חזקה ורבת שאיפות הנבקעת כדי לתפוס את המקום המגיע לה במעמד הכוחות הבינלאומיים באירופה, ואפילו במערכת הקולוניאלית מחוץ לאירופה. מפולין נתקשה המהיגות הציונית ללמידה כיצד לנהל פוליטיקה של גאווה לאומית ושל כוח, למרות ש מבחינה דיפלומטית אין היא בעמד דומה לשלה.⁵⁷ ביתוי פאטי להנחה זאת בדבר היותה של פולין עצמה צבאת חזקה נתן ו'רוטינסקי כונה לפני שפרצה מלחמת-העולם השנייה:

עד לפני חודשים שרהה בעולם הדיעה, כי יש אגרוף ברזל גדול אחד שיוכל

. Andrzej Stru. (1873–1935), *The Underground People*

.54 ראה ברונן של שם, וראה אצל N. Kridl, J. Nittin, W. Malinowski, *The Democratic Heritage of Poland*, London 1944

.55 Leon Berenson (1881–1941) ראה אסופה שיריו של אברהם שטרן בקובץ "בדמה לעד תמי", תל-אביב 1976, והבוא של ישואל אלולד לקובץ זהה, עמ' זייג את תשומת-הלב לזיקה עמוקה זאת הסב ואב אייביינסקי במחקרו "הטרור האישית / הרעיון והמעשה", תל-אביב, תש"ז' עמ' 13–16

.56 ראה הערה מס' 9, שם, עמ' 282.

.57 אורן צבי גrinberg "משובע לשבוע", *חוות העם*, 10.3.1933

להתריב את הכל וגאטמא. והנה קמה ארץ אחת, ולאו דווקא הגדולה שבארצאות, אرض אחת, שדבר זה ירשם בזodiac לשבחה ולתහילה עליabi לוחות ההיסטוריה, ואמרה: "ואנו לחומ נלחום", ועלידי מלא זו היא סוף סוף נקבה נקב באותו אגרוף.⁵⁸

וכחדר לפני שפרעה המלחמה כתוב "אמר לעם" מה-29 ביולי 1939 בביטחון מלא כי היטלר יצרך להתחשב "בכוחה הצבאי של פולין" ובנכונותה להילחם, ולכן הוא אכן לויתורם השובם.

שלא בפומבי היה ז'בוטינסקי שפכו הרבה יותר מאשר בפומבי. לדידו שכתוב כתוב ב-28.2.1939, בעקבות ביקורו של שר החוץ הפולני יוזף בק בלונדון, כי בעינוי בריטניה פולין היא אמונה עצמה גדולה וחסוכה, ובק עשו, אולי, להפעיל לחץ בבריטניה למען העניין הציוני, אבל ברור לו שפולין תלויה בבריטניה, ולא להיפר, וזוקקה מאוד לטישוע שלה. לפיכך, קבוע במידה רבה של ריאליות, לחץ פולני בלונדון, אם אכן היה, עלול להיות חסר-תועלת אם יעמוד בנגדו לאניטרס הבריטי,⁵⁹ כפי שאכן עמד.

יש הקבלה רבה ולא מיקנית בין הלח-הרוחות בפולין בשלתיות השלושים לבין הלח-הרוחות בקרב הרוויזיוניסטים אחרים תוכנית החלוקה של וולי 1937, וביתר תוקף אחריו הספר הלבן של Mai 1939. וכך וכך שתי תנומות לאומיות נבגדות ש"אלביון הבוגדות" כיובה להן. הרוויזיוניסטים הירבו לשכח את ההכרזות הפולניות בדבר היותה של פולין מדינה בלתי-תלויה, הרשות לנהל את מדיניות הפנים והחוץ שלה על-פי שיקול דעתה והאנטרכיסים שלה. אוורי צבי גריינברג אף מצא לנכון להשווות בין מדיניותה של פולין כלפי המיעוטים השונים בה לבין מדינות בריטניה כלפי היישוב היהודי בארכ'ישראלי – השוואת לטובתה של פולני "וארשה", כתוב بلا מעט התפעמות, "הניפה דגלים". פולין רואה עצמה בלתי-תלויה, ו"המלכויות הזותות" אין להן רשות להעתיך במדיניותה כלפי אורתיה היא. פולין רשאית לנוהג בהם כרצונה. הציונות אינה יכולה להתלונן ואין לה סיבה להתלונן שכן היהודים הם מיעוט חסר שאיפות טריטוריאליות בפולין – אבל בעל שאיפות טריטוריאליות בארכ'ישראל. לעומת זאת יש למשלת פולין התcheinות ביןלאומית מפורשת בטריטוריה שהיא אינה

.58. "ציוניים להצלחה עצמית" (1939), נאומים, ירושלים תש"ח עמ' 327–344.

.59. מכתב לשפטמן, מ"ז 1/29/2/18, המכתר באוורנוושא מה-1938, שם, 22.12.1938, שם, 2.2/18/2/18.

H.L. Roberts, 'The Diplomacy of Colonel Beck' in, Princeton, 1953, pp.

G.A. Craig & F. Gilbert, *The Diplomats 1919–1939*, Princeton, 1953, pp. 579–614.

על הניסיון הרוויזיוניסטי להשתלב "במדיניות הקולוניאלית" הפולנית ראה

אצל מלצר, שם, עמ' 140–163 וכן גמ' 337. על עצמותו הדלה של הגז הפולני ראה

Henryk Barginski, *Poland: Freedom of the Sea Kirkcaldy* 1942, p. 300.

הרוויזיוניסטים פירשו, כאמור, את גילויי החולשה הפולנית דווקא בכיתויים של כוח ממשי.

ריבונית עליה.⁶⁰ כאן, אגב, ניתן לגיטימציה ברורה להסתלקות פולין מהתחייבותה הבינלאומית ב"חוזה המיעוטים"⁶¹ שלאחר מלחמת העמים הרא' שונא, מתוך שאיפה להצדיק מה שנראה לכותב כמדיניות לאומית-ריבונית המפגינה "אדנות" לאומית, שאינה יכולה להיות נוגמת או מופרעת על-ידי גורם כלשהו מבחוץ.

מתוך השקפה זאת על פולין ומדיניותה באה כМОן גם ההנחה שפולין חpull – תורכ לפעול – למען הגירה יהודית לארכ'-ישראל במסגרת חבר הלאומים בז'נבה – ו אף תוכל להשיג שם הישגים בניגוד לעמדת הבריטית. הפולנים אמרויהם היו להיות מליצ'יה יושר והנקודה הארכימדית של הגורל הציוני בשללו

שנות השלושים.⁶²

כל שהתקרכנו מhogי השעון הסמוני לנקודת האפס של סוף אוגוסט 1939 התעצמה התהוושה ההדידית כי פולין והציונות גם יחד הופקרו.⁶³ לפיכך, למשל, מתלהב ה"עריבונה נארודובה" מה-31.3.1939 מבהירתו של נשיא פולין כי אין אנו (פולין) קורשים את עתידנו וגורלנו עם שום חסוט, בividuno שהחרויות היא תוצאה של קרבות מתמיד, רצוף קרבנות". הלידות וזה, שנולד בפולין מתוך תסכול לאומי ומדיני עמוק, הוא שהקשר את הק רקע, בין השאר, בחוגים הרדי-קאלים בבית"ר ובאצ"ל לקרוא תיגר על האוריינטציה הבריטית של ז'בוטינסקי ולדבר על אוריינטציה "נייטרליסטית", בולם אוריינטציה אחרת, אנטי-בריטית.

אורו צבי גורנברג, "הפרק האחרון של המהפכה העולמית", הירדן, 23.10.1934. מרבים לדבר על החוש הנכוא של גורנברג ועל כך רואו להבאה את סיכומו של המאמר הזה, הקובע בפסקנות כי אין שם סיכוי שבעולם שתפרוץ אי פעם עוד מלחמה עולמית. "שם ממלכה אינה מתגעגעת לשנת 1914 ... אף אחד אינו רוצה להנכים את עצמו לאויריה של

גנים ודם. פאציפיסטים טיפשיים חושבים אחרה: אבל הנה להם לפטפינים הללו!"⁶⁴ דומה כי יש קשר הדוק ועומוק מאוד בין התפתחות הגישה המדינית ההוריזוניטית לתהיליכים באירופה בכלל ובפולין בפרט. נראה סביר לשער כי נוכנותו של ז'בוטינסקי לדבר בഗליי על "טרנספר" של ערביי ארץ-ישראל קשורה באופןו מובהק בנסיבות להשתלב ב'מדיניות ההגירה' של פולין ומהסרת החשש שמא דבריהם על "טרנספר" יעודדו את מעצדי גירוש היהודים מפולין. גם החזרם על הסחרורו הגרמני נועד כمدמה להוכיח למשלת פולין כי הציבוריות היהודית בפולין יכולה להיות בעדרברית ראי' במאהק נגד גורניאת הנאצית. דוע כי ראש' הה'ז'יר' ובית' ר' הביעו נוכנות רבה לגיס גודדים יהודים מקרוב אנשי ברית-החיליל כדי להגן על המסדרון בין פומרניה במערב לפרוסיה במזרח, שעמד במקודם הקונפליקט הפולני-גרמני. בעניין זה ראה ב'ג'גורין, איגרת ללי שkolnik מה-15.5.1933, 15, אגרות, כרך שלישי, תל-אביב, 1974, עמ' 261, וסוקולוב, שם, עמ' 266.⁶⁵

ראא, למשל, מאמרו של מנחם בעגין (בעיגן) "Tertium non datur" (המדינה, ט' איר' תרצ"ט) הנוטן מעין "הוזמנות אחרונה" לבריטניה ומזהיר אותה מפני תוצאות "בגדי" תה."

★

כשירד הלילה על פולין ונפלת החשכה על יהדות פולין נגדוו התקות הרויזיוניסטיות באחת. הלילה ירד בחטף על אשליית העוצמה של פולין ועל יכולתה לבצע מיפנה מהפכני בתולדות הציונות. הוא ירד כך גם על האשלייה הרויזיוניסטית, שהיתה מעוגנת ברצון עז ועמוק להושיע את יהדות פולין – רצון שמצא לו אפיקים ותקות בצייפות-ושאו ובתוכניות הסרות בסיס. אומנם נשארו שירוצים מהbabevim של אשלייה גם בימי המלחמה,⁶³ ואומנם תיארה ההיסטוריהgoraphia מבית'המדרש הרויזיוניסטי את שנות השלושים המאות הראשונות שהוחמצו בצורה טראגית; כשנים שבhem התקתק שעון הגורל היהודי, אולם בידי הרויזיונים, בעיקר זה הרדיkeletal, לא היה סifik להשלים את "הכניםתו" למסע כיבוש הארץ אשר מנהה יצא בדרך מأدמת פולין. פולין עצמה – תרבות מופת – כמו נמחקה מן התודעה הרויזיוניסטית ומהמכבים הרויזיוניסטיים ונדחקה עמוק אל השיכחה. רק יריבים פוליטיים הזכירו לעיתים את קוויחdemion לשם ניגוח. לפנינו פרק מרכזי בתולדות התרבות הלאומית היהודית בעת החדשנות; אולי אחד הפרקים המרכזיים ביותר, שרק בהיבט אחד שלו נגענופה.

.63 אף-על-פי כן עוד נותרו שרידי תקות ואשליות, שנחלו בצבאו של אנדרס ובאפשרות להקים "לגיון היהודי". על כך ראה קלמן נוסבאום, "לגיון היהודי, או אחיזות-עינים", שבועות 10, תשמ"ד, עמ' 47-54.

